

خاطرات تهران

یادداشت‌های سفیر ترکیه از ماجرای
تغییر سلطنت، آبان - بهمن ۱۳۰۴

ممدوح شوکت بیگ (اسندال)

ترجمه حسن اسدی

سرشناسه	: اسنادال، ممدوح شوکت، ۱۸۸۳-۱۹۵۲ م. Esendal, Memduh Sevket.
عنوان و نام پدیدآور	: خاطرات تهران: یادداشت‌های سفیر ترکیه از ماجرای تغییر سلطنت، آبان- بهمن ۱۳۰۴ / ممدوح شوکت بیگ: ترجمه حسن اسدی.
مشخصات نشر	: تهران: پردیس دانش، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۰۷ ص.
فروست	: مجموعه تاریخ معاصر ایران؛ ۵۱.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۱۱-۳۴-۹، ریال، ۲۶۰۰۰
فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: اسنادال، ممدوح شوکت، ۱۸۸۳-۱۹۵۲ م.
موضوع	: Esendal, Memduh Sevket.
موضوع	: ایران-تاریخ-پهلوی، ۱۳۰۴-۱۳۲۰
موضوع	: ایران-سیاست و حکومت-۱۳۰۴-۱۳۲۰
شماره افزوده	: اسدی، حسن، ۱۳۵۶-، مترجم
رده بندی کنگره	: ۵۳ الف / ۱۴۸۶ DSR ۳۳۸۹
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۸۲۰۹۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۱۲۲۱۱۸

خاطرات تهران

یادداشت‌های سفیر ترکیه از ماجرای تغییر سلطنت، آبان- بهمن ۱۳۰۴

نویسنده: ممدوح شوکت بیگ

مترجم: حسن اسدی

حروفچینی و صفحه‌آرایی: فرهنگ

طراح جلد: کاوه آرام

لینوگرافی: مهر

چاپ: اکسیر

صحافی: سیدار

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۰

قیمت: ۲۶۰۰ تومان

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران، صندوق پستی: ۱۱۱-۱۳۱۴۵

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۱۱-۳۴-۹ ISBN

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق است به

شوکت شیرازه کتاب

تلفن: ۲۲۲۰۶۱۳۳ - فکس: ۲۲۶۸۷۲۰۴

همراه: ۰۹۳۶۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.net

فهرست

۱	یادداشت دبیر مجموعه
۷	مقدمه
۹	ممدوح شوکت در تهران
۲۹	خاطرات تهران / ممدوح شوکت بیگ
۹۳	فهرست اعلام
۱۰۱	تصاویر

یادداشت دبیر مجموعه

مناسبات سیاسی ایران و همسایگانش در ادوار معاصر از جمله مضامینی است که قاعدتاً توجه چندانی به آن مبذول نمی‌شود مگر آن‌که پیشامد پاره‌ای از تحولات معمولاً ناگوار، مانع از نادیده انگاشتن آن گردد؛ مانند جنگ هشت ساله ایران و عراق که خواهی نخواهی مجموعه‌ای از بررسی‌های تاریخی ذی‌ربط را نیز - توضیح سوابق و دلایل چنان پیشامدی - به دنبال آورد. خوشبختانه هنوز برای پرداختن آنچنان به پیشینه مناسبات ایران با دیگر همسایگانش، موجداتی فراهم نیامده و امید است که چنین نیز نشود، ولی این دلیل نمی‌شود که حوزه‌هایی از این دست کماکان مغفول و فراموش شده برجای بماند. چه بسا فراهم آمدن زمینه‌ای از دانش و بصیرت در این ابواب به جلوگیری از احتمال بروز چنان پیشامدهایی هم کمک کند. روابط ایران و ترکیه - جدای از موضوع روابط ایران و عثمانی - نیز از جمله این موارد است که در توضیح پیشینه آن جز به چند بررسی حاشیه‌ای و یک مجموعه سند به مآخذ دیگری نمی‌توان ارجاع داد.^۱

آنچه اینک تحت عنوان *خاطرات تهران* ارائه می‌شود، بخشی از خاطرات معدوح شوکت بیگ است از ماه‌های نخست مأموریتش در تهران در مقام سفیر جمهوری ترکیه به انضمام شرحی مختصر در مورد کل دوران سفارت او در ایران

---

۱. برای مثال بنگرید به خدیجه صلح میرزایی (گردآورنده)، *اسنادی از روابط ایران و ترکیه (۱۳۲۰-۱۳۰۴)*، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲.

که در مقام پیش‌درآمدی بر این خاطرات تحت عنوان «مدوح شوکت در تهران» در آغاز این خاطرات آمده است.^۱

مدوح شوکت بیگ در پاییز ۱۳۰۴ و در خلال یکی از ادوار پرتلاطم تاریخ معاصر ایران به‌جای محی‌الدین پاشا به سفارت ترکیه در تهران مأمور شد؛ یعنی اندک زمانی بعد از الغاء سلطنت قاجار و در آستانه شکل‌گیری یک نظام سیاسی جدید در کشور. یادداشت‌های برجای مانده از او نیز بیش از آن‌که به مسائل مطرح در روابط دو کشور ارتباط پیدا کند^۲ به توضیح این دگرگونی عمده اختصاص دارد.

جمهوری ترکیه نیز مانند هر نظام برآمده از یک نهضت گسترده سیاسی و اجتماعی، در اندیشه نوعی «صدور انقلاب» بود و به گونه‌ای که در بخش‌هایی از این خاطرات نیز می‌خوانیم برای همسایگان خود راه و روشی مطابق با تجارب خود توصیه می‌کرد. از این رو به‌رغم شکست نهضت جمهوری در مراحل پیشین که در این خاطرات نیز بدان‌ها اشاره شده است (ص ۵۷-۵۹) هنوز هم امیدوار بودند که رضاخان سردار سپه راه اتخاذ چنین مشی‌ای متقاعد سازند. بخش مهمی از مذاکرات اولیه مدوح شوکت بیگ با سردار سپه و پاره‌ای از نزدیکان او چون تیمورتاش به چنین مباحثی اختصاص دارد (ص ۷۲-۷۳، ۶۷-۶۶).

سفارت بریتانیا نیز در بخشی از گزارش سالانه خود درباره تحولات سال ۱۳۰۴/۱۹۲۵ در تأیید همین امر می‌نویسد: گرچه «... ظاهراً موضع ترکیه در قبال

۱. مشخصات اصل این دو نوشته عبارت‌اند از:

Memduh Şeyket Esendal Bütün Eserleri-16, Tahran Anıları ve Düşsel Yazılar, Derleyen, Baskiya Hazırlayan: Muzaffer Uygune, Bilgi Yayınevi, 1999.

Bizim Diplomatlar, Bibl. s. 84-102, Ankara, 1996.

۲. مسائل حقوقی اتباع ایران در ترکیه، مسائل مرزی دو کشور و به‌ویژه رفت‌وآمد طوایف کرد آن حدود از جمله مسائل مهم این دوره از مناسبات دو کشور بودند. برای آگاهی بیشتر بنگرید به گزارش سالانه سفارت بریتانیا در تهران برای سال ۱۹۲۵ در

M. Burrell (ed.), *Iran Political Diaries 1881-1965*, Vol. 7: 1924-1926, Archive Edition, 1997, p. 337.

تغییر سلطنت بی تفاوت به نظر می‌آمد ولی نشانه‌هایی دیده می‌شود دال بر آن‌که آن دولت یا لاقفل نمایندگان محلی آن‌ها مشخصاً یک جمهوری یا سلطنت انتخابی را ترجیح می‌دادند.^۱ ظاهراً دیگر همسایگان ایران و حتی به نحوی دور از انتظار، دولت شوروی که ظاهراً مشی «انقلابی» داشت و «جمهوری» می‌بایست «کف مطالبات» و انتظارات او را تشکیل دهد نیز به رغم ابراز همراهی و هم‌نظری با ترک‌ها در ترجیح یک جمهوری و دیکتاتوری نظامی بر سلطنت - (ص ۴۱) - عملاً مشی دیگری را دنبال کرده بودند (ص [۳۵-۳۶، ۵۸]).

در کنار نکات مورد بحث در این یادداشت‌ها از اهمیت پاره‌ای از مسائل منطقه‌ای برای ترک‌ها نیز نشانه‌هایی به دست می‌آید، از جمله تحولات جاری در بین‌النهرین و مسئله موصل که به کرات در این یادداشت‌ها از آن‌ها یاد شده است (ص [۶۴، ۸۰]).^۲

نکته مهم دیگری که از این یادداشت‌ها مستفاد می‌گردد نحوه تعاملات دیپلماتیک نظام جدید ایران و به‌ویژه شخص سردار سپه است که به نظر می‌آید در مرحله بعد یا لاقفل در نیمه اول دوره سلطنت وی نیز به روال معمول مملکت‌داری او بدل شده بود: یعنی بی‌اعتمادی به نهادهای اداری متعارف - و در این مورد خاص وزارت امور خارجه - و ترجیح به رسیدگی بدین امور به صورتی مستقیم و یا از طریق بستگان خاص. در کنار روایت ممدوح شوکت‌بیگ از نحوه مذاکراتش با سردار سپه که در آن از بی‌اعتمادی وی نسبت به اطرافانش صحبت می‌شود - (ص [۳۸]) - به معرفی تیمورتاش به عنوان معتمد خاص او در این حوزه نیز اشاره شده است (ص [۶۸]).

۱. Ibid.

۲. اگرچه از این یادداشت‌ها جز از اهمیت موضوع برای ترک‌ها، داده دیگری نمی‌توان استخراج کرد ولی از دیگر اسناد موجود چنین به نظر می‌آید که در کنار رویارویی ترکیه و بریتانیا برای چیرگی بر موصل که در نهایت به نفع بریتانیا - و دولت نوپای عراق - تمام شد، ایران نیز نسبت به این حوزه بی‌اعتنا نبود و برای طرح پاره‌ای از خواسته‌های ارضی در آن حدود مطالعاتی را آغاز کرده بود. بنگرید به نظام‌مندی دهنوی (گردآورنده)، اسنادی از روابط ترکیه و عراق (۱۹۳۷-۱۹۲۲)، تهران: مرکز اسناد و دیپلماسی، ۱۳۸۶.

مذاکراتی که چندی بعد در اردیبهشت ۱۳۰۵ / آوریل ۱۹۲۵ به انعقاد عهدنامه دادیه و تأمینیه بین ایران و ترکیه منجر شد نیز دقیقاً براساس چنین مجرای جریانیافته بود. نصرالله انتظام که در این دوره به عنوان مسئول امور ترکیه در وزارت خارجه معرفی شده بود در خاطرات خود می نویسد که چند روز پیش از مراسم تاجگذاری اطلاع حاصل کرد که به اتفاق داوود مفتاح کفیل وزارت خارجه و فتح الله پاکروان رئیس اداره دوم وزارت خارجه، برای امضاء قرارداد دادیه و تأمینیه به منزل فروغی احضار شده اند؛ «... سه نفری به منزل فروغی رفتیم و از مذاکراتی که در راه باهم داشتیم معلوم شد هیچ یک از آن دو نفر تا آن دقیقه کم ترین اطلاعی از جریان امر نداشته است. وقتی به خانه نخست وزیر رسیدم هنوز هیئت نمایندگی ترکیه بیامده بود. فروغی و تیمورتاش از فرصت استفاده کردند و ما را از جریان امر مسبقاً ساختند و مسوده عهدنامه را که به خط تیمورتاش بود ارائه دادند...»^۱

نصرالله انتظام در ادامه از ویژگی های ممدوح شوکت بیگ می نویسد و نقش مهم او در شکل دادن به دور جدیدی از مناسبات ایران و ترکیه که می تواند پایان مناسبی باشد بر این یادداشت؛ او ضمن اشاره به خصوصیات محیی الدین پاشا سفیر پیشین ترکیه که «نظامی خشن بود» و حضور او در تهران امید همگان را برای بهبود روابط دو کشور، «مبدل به یأس» ساخت. ممدوح شوکت بیگ را «مردی خلیف و دانا و از دوستان واقعی ایران» توصیف کرده و می نویسد: «خدماتی که این مرد در برطرف ساختن سوء تفاهات و عناد دیرین نمود و دشمنی قدیم ایران و ترکیه را به دوستی و اتحاد مبدل ساخت بر بسیاری پوشیده است»^۲

در چنین چارچوبی نهایی شدن معاهده مورد بحث نیز روایی بدین شکل گرفت: «... وقتی [که] ما مشغول تنظیم پروتکل و پاکتویس مسوده عهدنامه بودیم، فروغی و ممدوح شوکت بیگ گرم صحبت و شعر خواندن بودند. علاقه سفیر کبیر ترکیه بیشتر فروغی را به شوق آورده بود و از هر طرف شعری می خواند. اتفاقاً

۱. نصرالله انتظام، خاطرات نصرالله انتظام، شهریور ۱۳۲۰ از دیدگاه دربار، به کوشش محمدرضا عباسی و بهروز طیرانی، تهران: انتشارات سازمان اسناد ملی ایران، ۱۳۷۱، صص ۱۵۲-۱۵۱.
۲. همان، ص ۱۵۲.

موقع امضاء که رسید غافل از این که در همچو موقعی صحبت از بی وفایی دنیا
بی مورد است این بیت را که به هیچ وجه مناسب با آن مراسم نبود خواند:
به جز از عشق که اسباب سرافرازی بود
آن چه گفتیم شنیدیم همه بازی بود^۱

***

در پایان لازم می دانم در درجه اول از پژوهشگر محترم جناب آقای علی ارغون
چنان سپاسگزاری کنم که متن اصلی این دو نوشته را به انضمام مجموعه ای دیگر از
مطالب مربوط به روابط ایران و ترکیه، در اختیار نگارنده قرار دادند و همچنین از
لطف و دقت دوست گرامی جناب آقای حسن اسدی تشکر کنم که زحمت ترجمه
آن دو را به فارسی پذیرفتند.

کاوه بیات